

ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ОБРАЗНО-РЕЛІКВІЙНИХ КОМПОЗИЦІЙ ВИСТАВКОВОГО ПРОЕКТУ «УКРАЇНСЬКИЙ СХІД»

Елейн Гуріан, відомий музейний експерт, викладач музеології у США, Швеції, Аргентині, Великобританії та Італії, консультант низки музеїв світу, під час відвідання виставкового проекту «Український Схід» відзначила, що створювати експозиції в умовах, коли подія ще триває, – це велика сміливість і відповідальність.

І це справді так. Розповідати про подію, яка не завершилася і бодем озивається в серці, не просто. Науковці та художники Національного музею історії України у Другій світовій війні у 2014 р. взяли на себе цю відповідальність – висвітлювати воєнні події на Сході України. Тему порушували на виставках «Апокаліпсис ХХ століття. Світові війни» (2014), «Україна. Шлях до свободи» (2014), «Родина пам'ять про війну: Збережено» (2015) та проекті «Україна. Реалії сучасної війни» (2015–2016), у рамках якого було підготовлено 10 виставок. Наступним масштабним проектом з цієї теми стала виставка «Український Схід». Перед музейниками щоразу виникали запитання: як розповідати про сучасні події; як через автентичні музейні предмети, щойно привезені із зони бойових дій чи передані родинами загиблих, донести певну думку, розкрити особисту історію учасника подій, адже відвідувач має зрозуміти мову експонатів!

Розв'язати нелегке питання допомогли музейна наука та досвід. Успішне створення музейної експозиції залежить від поєднання наукового й художнього проектування, від вибору методів проектування. Нині немає їхньої точної класифікації та систематизації. Найсучасніше визначення запропонував культуролог, музеолог Тарас Поляков. Він обґрунтував такі методи:

- колекційний, або систематичний;
- ілюстративно-тематичний;
- музейно-образний;
- ансамблевий [15, 449].

Під час створення постійної експозиції та виставкових проєктів у Національному музеї ці методи міксуються.

На нашу думку, особливу увагу заслуговує музейно-образний, який використовують досить широко. Згаданий метод проєктування експозиції набув популярності в другій половині ХХ століття і з часом трансформувався. Основою образності передусім є підбір і подальша систематизація експонатів. За наявності виразних музейних предметів образ можна створити без використання допоміжних засобів. В експозиціях, побудованих за таким методом, важливу роль відіграють колір і світло, а також аудіовізуальні системи. Музеологи розглядають образно-сюжетні експозиції як твори самостійного виду мистецтва. І якщо у сучасній музейній практиці створюючи музейно-образні композиції і комплекси, окрім автентичних експонатів, усе таки залучають копії, муляжі, науково-допоміжні матеріали, то в Національному музеї використовуються виключно оригінальні експозити. Терміни «образно-реліквійна композиція, образно-реліквійний комплекс», що підкреслюють справжність, автентичність експозита, введено в науковий музеологічний обіг саме науковцями музею [20, 260]. Зазначимо, що образно-реліквійні композиції можуть бути складені з декількох історій чи тематичних блоків, розміщених як поза вітринами, так і у вітринах-ящиках. Саме ящики для боєприпасів, привезені із зони бойових дій чи із місць дислокації військових частин, використані у виставкових проєктах з вищезгаданої теми як вітрини.

На прикладі виставкового проєкту «Український Схід» розкриємо особливості створених образно-реліквійних композицій та комплексів. Акцентною є композиція «Хресний шлях», що підкреслює криваву ціну, яку платить український народ за право вільно жити на своїй землі. Експозиційним утіленням початку хресного шляху нашого народу, що розпочався восени 2013 р. на Майдані Незалежності в Києві, став обпалений світлофор, установлений на перехресті вулиць Інститутської та Хрещатик у Києві [19]. Розбитий, обпалений під час Революції Гідності світлофор із дорожнім знаком «Головна дорога» та підрясник священика, посічений осколками від гранати, що розірвалася у криваві дні Майдану 19 лютого 2014 р. [8; 14], вказують напрям до свободи! Поки що далекої і недосяжної. Посічений осколками дорожній знак, що означає закінчення межі міста Щастя в зоні бойових дій на Сході України, уособлює цей образ [9].

Через страждання, біль утрат народ виборює право бути вільним і незалежним та платить за це непомірно високу ціну. У композиції – автомобіль швидкої медичної допомоги, який, з 2014 р. під обстрілами транспортував поранених і загиблих воїнів Збройних сил України [1]. Він є образом тієї допомоги і підтримки, якої потребує Україна від усього світу.

Науковці музею проаналізували відомості про загиблих у бойових діях на Сході України і встановили: упродовж чотирьох років неоголошеної війни ми втратили майже 3,5 тис. патріотів, які зі зброєю в руках відстоювали суверенітет і територіальну цілісність України на її східних теренах.* У композиції «Хресний шлях» представлено хрест із місця тимчасового поховання невідомих українських бійців у районі с. Раївка на Луганщині, останки яких ексгумували та вивезли на підконтрольну Україні територію волонтери гуманітарної місії «Чорний тюльпан» [21]. На хресному шляху України до щастя і свободи – залитий кров'ю прапор, яким були накриті тіла загиблих воїнів 1-го механізованого батальйону 24-го окремої механізованої бригади Збройних сил України; посічена осколками куртка невідомого українського військовослужбовця, знайдена пошуковцями на блокпосту поблизу с. Успенка на Донеччині; закривавлені ноші, що використовували бійці для транспортування поранених у районі Донецького аеропорту [16; 12; 13]. У композиції комплекси загиблих – Героїв України: генерал-майора Сергія Кульчицького, капітана Руслана Лужевського, сержанта Олега Міхнюка. Тут також матеріали загиблого сержанта Леоніда Проводенка. Фрагменти оплавленої зброї та військового спорядження, залиті кров'ю куртки військовиків розкривають страхіття війни, яка несе смерть. Поруч валіза з речами...[4]. На ній прикріплена бирка з моргу з номером 224. Батькам загиблого солдата Дмитра Оверченка забракло сил забрати її з моргу додому, тому через волонтерів ці речі передали до музею.

Сучасні війни найжорстокіші до цивільного населення. Вони забирають життя жінок, дітей, людей похилого віку, руйнують домівки. За останніми даними моніторингової місії ООН із прав людини в Україні (дані на 15.02.2018 р.) кількість загиблих цивільних мешканців Донбасу щонайменше 2535 осіб; загальна кількість цивільних осіб, які були поранені у зв'язку з конфліктом, оцінюється на рівні 7-9 тис. [7]. Нелегка доля мешканців Донбасу, які опинилися в зоні війни, постає в композиції «Цивільні». Перекошені розбиті віконні рами з документальними фотографіями зруйнованих міст і сіл Донбасу, табличка «Алея творчості, радості та щастя» з дитячого табору «Маяк» с. Широкине на Донеччині; адресні покажчики вулиць населених пунктів Донбасу; іграшки, знайдені в руїнах житлового будинку в с-щі Кримське на Луганщині, та валіза, що

* Ці дані були підраховані у процесі роботи над Мультимедійним проектом Музею «Мартиролог загиблих у боях за незалежність і територіальну цілісність України на східних теренах». Відомості надані Міністерством оборони України, Службою безпеки України, Державною прикордонною, службою України, Державною службою України з надзвичайних ситуацій, Національною гвардією України та Національною поліцією України, а також Державною службою України у справах ветеранів війни та учасників антитерористичної операції.

належала родині з м. Донецьк, яка, рятуючись від реалій гібридної війни, виїхала на підконтрольну Україні територію. Ці артефакти, більшість яких вивезена із зони бойових дій журналістами телеканалу «1+1», розкривають відвідувачу нелегку тему та спонукають до роздумів: що ж приніс «Русській мір» на землі Донбасу?

Навесні 2014 р. на Донбасі почали формуватися проросійські сепаратистські ЗМІ. На базі захоплених редакцій та студій терористи відкрили телеканали «Луганск 24», «Первый Республиканский», «Новороссия ТВ», «Радио Республика» та випускали газети «XXI век» і «Новороссия». Вони послідовно й агресивно просувати російську пропаганду, культивували почуття ненависті до України та обґрунтовували своє право на контроль за захопленими територіями. У композиції «Цивільні» – газети «Новороссия» та пропагандистські листівки, передані жителями м. Слов'янськ Донецької області. Однак не всі місцеві мешканці піддалися ідеям «Русского міра». І про цих людей розповімо далі.

Образно-реліквійний комплекс 16-річного Степана Чубенка з Краматорська: футбольні бутси, воротарська рукавичка та книжка його віршів... [3; 18; 22] Все це розкриває захоплення юнака та мрії, яким, на жаль, не судилося здійснитися. 22 липня 2014 р. хлопця затримали в Донецьку проросійські бойовики за проукраїнську позицію та синьо-жовту стрічку на рюкзаку і після катувань розстріляли... Тіло сина повернули матері лише через три місяці після розстрілу [6].

У центрі композиції, яка має назву «Цивільні», – розірваний, пошарпаний синьо-жовтий прапор [17]. Від 12 травня 2014-го він майорів на опорі лінії електропередач у с. Верхня Покровка Старобільського району Луганської області. Так свою проукраїнську позицію та протест проти псевдореферендуму щодо статусу «ЛНР» висловив місцевий житель Сергій Федоров. За кілька тижнів у складі 24-го батальйону територіальної оборони «Айдар» Луганської області він відбув у зону бойових дій на Сході України. 14 серпня 2014 р. у боях за с-ще Хрящувате Сергій дістав важкі осколкові поранення в живіт. За життя батька трьох дітей лікарі Київського госпіталю боролися впродовж майже двох тижнів. Поруч з ним була весь час його дружина Тетяна, яка підтримувала моральний дух коханого. Останнє, що вона встигла йому повідомити, – про успіх побратимів у боях на Луганщині. Невдовзі Сергій упав у кому. Через два дні, 26 серпня 2014 р., він помер – рани виявилися смертельними. У пам'ять про чоловіка дружина передала до музею його особисті речі, що отримала від побратимів: клавіатуру від мобільного телефону, балаклаву, іконку [11; 2; 10] та прапор, який у цій композиції є символом віри у майбутнє Донбасу – Українське майбутнє! У

підконтрольному нашій державі, але на жаль проросійськи налаштованому с. Верхня Покровка на опорі лінії електропередач майорить новий Державний Прапор України, який підняла дружина Сергія як знак пам'яті про свого чоловіка та власної патріотичної, проукраїнської позиції [6].

З-поміж цих композицій, розміщених на виставці привертає увагу прозорий скляний куб, заповнений майже повністю гільзами. Цю закриту капсулу-куб музейники назвали «Скрина Пандори». Скриня, яка ніколи не повинна відкритися. Скриня, у якій, на жаль, залишилося місце для гільз... Адже війна триває і Україна продовжує втрачати своїх синів. Проте саме ця композиція образно фіксує мить довгоочікуваного миру на українській землі.

Отже, досвід створення образно-реліквійних композицій проекту «Український Схід» дав можливість переосмислити, по-новому «прочитати» й показати унікальні артефакти в наступному виставковому проекті «Український Схід: На лінії вогню», який відкрито в Національному музеї історії України у Другій світовій війні.

Джерела та література

1. Автомобіль швидкої медичної допомоги. – КН-269698. – ЗТ-1626. Фонди Національного музею історії України у Другій світовій війні (далі – фонди НМІУДСВ).
2. Балаклава Федорова С.С. – КН-269499–РТ-4064. // Фонди НМІУДСВ.
3. Бутси футбольні Чубенка С.В. – КН-271025/1,2. – РШ-1385/1,2. // Фонди НМІУДСВ.
4. Валіза дорожня Оверченка Д.О. – КН-270527. – РР-2723. // Фонди НМІУДСВ.
5. Генеральний каталог. – Федоров С.С. // Фонди НМІУДСВ.
6. Генеральний каталог. – Чубенко С.В. // Фонди НМІУДСВ.
7. Доклади о ситуации с правами человека в Украине. [Електронний ресурс] // Режим доступу: <https://www.ohchr.org/RU/Countries/ENACARegion/Pages/UAREports.aspx>. – Дата звернення 20.06.2018. – Назва з екрану.
8. Знак дорожній «Головна дорога». – КН-258834. – РМ-2120. // Фонди НМІУДСВ.
9. Знак дорожній інформаційно-вказівний «Щастя». – КН-268700. – РМ-2347. // Фонди НМІУДСВ.
10. Іконка іменна «Св. Пр. Сергій Радон. Чуд.» Федорова С.С. – НД-30310 // Фонди НМІУДСВ.

11. Клавіатура від мобільного телефону Федорова С.С. – КН-269498–РР-2666. // Фонди НМІУДСВ.
12. Куртка військовослужбовця Збройних сил України. – КН-269490. – РТ-4061. // Фонди НМІУДСВ.
13. Ноші санітарні армійські. – КН-269489. – РР-2664. // Фонди НМІУДСВ.
14. Підрясник церковний Сущенко С.С. – КН-268703. – РТ-3965. // Фонди НМІУДСВ.
15. Поляков Т.П. Мифология музейного проектирования или «Как делать музей?» – 2 / М-во культуры Р.Ф. Акад. переподгот. Работников искусства, культуры и туризма; Рос. ин-т культурологи. – М., 2003. – 456 с.
16. Прапор України. – КН-266895. – РТ-3828. // Фонди НМІУДСВ.
17. Прапор України Федорова С.С. – КН-269500–РТ-4065. // Фонди НМІУДСВ.
18. Рукавичка воротарська Чубенка С.В. – КН-271026. – РШ-1386. // Фонди НМІУДСВ.
19. Світлофор транспортний. – КН-258833. – РМ-2119. // Фонди НМІУДСВ.
20. Фоміна В. Образно-реліквійні експозиційні комплекси як засіб музейної інтерпретації історичних подій // Україна у Другій світовій війні: джерела та інтерпретації. Матеріали міжнародної наукової конференції. – К.: 2011. – С. 258–265.
21. Хрест з місця поховання військовиків. – КН-269496. – РД-295. // Фонди НМІУДСВ.
22. Чубенко Степан «Я поняв смисл жизни...», 2015-2016 р. – КН-271028. – К-26617. // Фонди НМІУДСВ.